

*О. М. Шуплат,
старший викладач кафедри банківських інвестицій, КНЕУ ім. В. Гетьмана*

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ТУРИЗМ» У СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ

*О. Shuplat,
senior lecturer of Investment Banking Department of "Kyiv National Economic University", Kyiv*

FORMATION OF THE CONCEPT OF "TOURISM" IN THE MODERN ECONOMIC SCIENCE

Статтю присвячено проблемі формування поняття туризму, як виду економічної діяльності в сучасній економічній науці. Здійснено аналіз дефініції «туризм» вітчизняними та іноземними науковцями та уточнено зміст цього поняття. Визначено основні складові поняття «туризм» з економічної, споживчої та соціокультурної точки зору.

This article is devoted to the problems of the formation of the concept of tourism in modern economic science used for the description of tourism as a type of economic activity. The definition of the tourism given by domestic and foreign scientists has been analyzed and the content of this concept has been clarified. Detected the main components of the concept of "tourism" in economic, consumer and sociocultural terms.

Ключові слова: туризм, туризм як економічне поняття, споживчий підхід, соціокультурний підхід, економічний підхід.

Keywords: tourism, tourism as a type of economic activity, consumer approach, sociocultural approach, economic approach.

Постановка проблеми. Туризм - це багатогранне явище, що поєднує економічні, соціальні, культурні та екологічні аспекти, має значний потенціал для постійного прогресу, тісно взаємодіє з багатьма галузями економіки, зумовлюючи його провідне місце у соціально-економічному житті країн і народів. Динамічний розвиток сфери туризму здійснює мультиплікаційний ефект на інші галузі економіки, в яких активізується інвестиційна діяльність та прискорюється обіг грошових коштів.

За даними Всесвітньої Туристичної Організації (ЮНВТО) туризм – одна з провідних галузей сучасного світового господарства, яка забезпечує 9,8% (7,581 млрд. дол. США) внеску у світовий валовий продукт. До 2025 року прогнозується зростання частки сфери туризму у світовому валовому продукті до 10,5% (11,382 млрд. дол. США) [1]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжні економісти приділяють багато уваги дослідженням проблем організації туристичної діяльності, серед яких Луї Д'Аморе, Томас Л. Бартон, С. Каспар, Б. Рітчі, В. Хунцикер, Уільям Г. Шенкир та інші. Праці зазначених вчених створюють цілісну теоретичну базу для функціонування сфери туризму, оскільки вони дають достатнє уявлення про сутність туризму, його види та роль у розвитку країни. Д. Осипов торкається питання нових концепцій розвитку туризму. Досить важливими дослідженнями у розвинутих країнах є з'ясування засад функціонування міжнародного туризму та шляхів його розвитку. Найбільш ґрунтовні дослідження особливостей розвитку міжнародного туризму проведені такими фахівцями, як Годфрі Харріс, Кеннет М. Кац.

У наукових працях знайшли своє відображення питання щодо передумов виникнення, принципів функціонування підприємств сфери туризму, класифікація їх форм і видів, організації діяльності у ринкових умовах, методології розробки і реалізації державної та регіональної туристичної політики, особливостей обліку та аналізу результатів роботи, планування фінансово-господарської діяльності, світового досвіду організації туризму. Зазначена проблематика висвітлюється у наукових працях таких вітчизняних і зарубіжних учених як М. Бондаренко, О. Вуйцик,

¹World Travel & Tourism Council (2015), "Travel & Tourism economic impact 2015. World", available at: <http://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/regional%202015/world2015.pdf> (Accessed March 2015)

В. Герасименко, В. Єрмаченко, М. Колосінська, Л. Коржилов, Д. Соловйов, В. Шиманська та інших. Серед сучасних російських вчених, що вивчають основи туризму, можна назвати М. Дмитрієв, М. Забаєва, В. Козирев, Е. Писаревський, які проводять детальний аналіз теоретичних основ функціонування туризму з метою розвитку даного сегмента економіки в Росії. Проблемам структуризації туристичної індустрії присвячені роботи В. Морозова.

Дослідження туризму як економічного явища на сучасному етапі здійснюють українські вчені: Р. Кожухівська, М. Мальська, В. Стойка. Вагомий внесок у дослідження фінансового забезпечення розвитку сфери туризму зробили О. Бартошук, М. Гончаренко, Я. Григор'єва, Я. Литвиненко, М. Рипкович та інші відомі науковці. Але, незважаючи на значний доробок наукових досліджень щодо фінансових аспектів розвитку сфери туризму, її рекреаційної складової, ряд проблем потребує подальших досліджень. До них можна віднести питання щодо оптимального співвідношення обсягів різних джерел фінансування, вироблення дієвого механізму фінансового забезпечення цієї специфічної галузі, оцінки ефективності фінансування туризму тощо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Розглянути понятійну категорію «туризм» в сучасній економічній науці. Дослідити основні характеристики туризму, як сфери економічної діяльності. Проаналізувати відмінності у тлумаченні поняття «туризм» згідно споживчого, економічного та соціокультурного підходу.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна практика свідчить що, на сучасному етапі розвитку економічних систем, туризм – сфера, що найбільш динамічно розвивається. Темпи його зростання майже у два рази перевищують темпи зростання інших галузей світового господарства. туризм як сектор економіки сприяє активному подоланню диспропорцій економічно-соціального розвитку окремих регіонів, господарської й соціодемографічної депресивності, пожвавлює традиційні господарські промисли місцевого населення, інтегрує місцеве господарство у світову економічну систему тощо. Варто також зазначити, що міжнародний туризм для цілого ряду країн, що розвиваються, є основною статтею експорту послуг та одним з основних джерел надходження в ці країни іноземної валюти; виступає стабілізаційним важелем формування їхніх бюджетів і кредитно-фінансових взаємин з іншими державами. Частка туризму у національній економіці та міжнародній торгівлі перетворила його на важливий показник світового розвитку. З кожним роком кількість міжнародних туристів зростає, так в 2006 р. вони становили 842 мільйони, а у 2014 р. – 1,138 млрд. чоловік. Загальна сума витрат у цій сфері в 2014 році склала 8668,0 млрд. дол. США. Загальна сума туристичного експорту склала 1383,8 млрд. дол. США (3,4% загального світового експорту), що співставно з експортом автомобільної та хімічної промисловості.

В середині ХХ століття уряди багатьох країн світу звернули серйозну увагу на розвиток туризму, і в 1947 році розрізнені міжнародні туристичні організації були об'єднані в Міжнародний союз офіційних туристичних організацій (МСОТО). Його дійсними членами стали як державні, так і недержавні офіційні національні організації 116 країн світу.

Згідно з резолюцією Генеральної асамблеї ООН від 1969 році, а також враховуючи необхідність постійних міжнародних контактів з метою розвитку і координації туристичних обмінів, погодження політичних, економічних, соціальних і культурних аспектів діяльності стала, неурядова організація МСОТО була реорганізована в міжурядову Всесвітню туристичну організацію (ЮНВТО).

Маючи довгу історію розвитку, туризм до теперішнього часу не отримав однозначного визначення. Як зазначає В. Сапрунова до цих пір відсутнє єдине бачення трактування сутності туризму та його понятійного апарату. Однак, питання дефініцій та термінології туризму є необхідною умовою наукової рефлексії явищ і процесів, характерних для туризму [20].

Формування поняття «туризм» відбувається паралельно з розвитком його як галузі народногосподарського комплексу у світі. Туризм спочатку не був об'єктом наукового дослідження і в первинному змісті суспільного усвідомлення трактувався як переміщення та тимчасове перебування людей поза постійним місцем проживання. Необхідність більш чіткого визначення туризму виникла в середині ХХ століття, коли туристичні потоки значно збільшились, відповідно як і їх вплив на економіку держав. Ініційоване в цей час наукове осмислення туризму як виду діяльності потребувало встановлення його чіткого категорійного апарату.

Деякі науковці вважають, що туризм як економічне явище зводиться до поняття туристичного туру, тобто до діяльності туроператорів та турагентів. Такої точки зору дотримуються деякі зарубіжні та вітчизняні вчені: М. Кабушкін, В. Хунцикер, при цьому стверджують, що тільки незначна частина організацій спеціалізується на виробництві товарів та послуг виключно для туристів. Тому, як стверджують прихильники «генеральної теорії туризму», яку вивели професори Бернського університету В. Хунцикер та К. Крапф, немає необхідності виділяти туризм в окрему сферу. Суть «генеральної теорії туризму» полягає у визначенні поняття «туризм» як сукупність стосунків і явищ, що виникають під час переміщення, і перебування людей в місцях, відмінних від їх постійного місця проживання і роботи. Пізніше дане визначення було прийняте за основу Міжнародною асоціацією наукових експертів з туризму (АІЕСТ) [2].

Подібного бачення «туризму» дотримуються і українські вчені – автори книги «Основи туристичного бізнесу» М. Мальська, В. Худо та В. Цибух. З наукової праці випливає, що туризм – це вид рекреації, пов'язаний із виїздом за межі постійного місця проживання, активний відпочинок, під час якого відновлення працездатності поєднується з оздоровчими, пізнавальними, спортивними і культурно – розважальними цілями [18, с. 21].

² АІЕСТ була заснована в 1951 р. з метою розвитку наукових зв'язків і проведення дослідницьких робіт в галузі туризму, зміцнення дружніх контактів і зв'язків між членами Асоціації.

Аналогічно Ю. Антонова та А. Краснова пов'язують туризм із рекреацією, і зазначають, що «туризму, насамперед належить обов'язковість переміщення людини, за межі місця свого постійного проживання» та характеризують туризм, як форму рекреації (активний вид відпочинку) [13, с. 134]

Необхідно відмітити, що визначення вище наведених вчених не включають у поняття «туризму» відносини людей пов'язані з отриманням доходу від туристичної діяльності в місцях постійного проживання, що відображає виключно **споживчу функцію** туризму. В даних тлумаченнях не передбачені відносини, що виникають у тих, хто інформує туристів та мотивує, пропонує різні варіанти можливих цілей поїздок, транспортує або супроводжує, забезпечує проживання, лікування, зв'язок, безпеку тощо. На відміну від туристів, ці люди діють в місцях свого постійного проживання, і зацікавлені в отриманні доходу.

Схожий погляд на сутність поняття «туризм» знаходимо у Законі України «Про туризм» від 15.09.1995 року № 324/95-ВР: «туризм - тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає» [9].

Цей закон тлумачить поняття «туризм» досить звужено і некоректно. В ньому відображається виключно споживча функція, оскільки за визначенням Закон регулює тільки тимчасовий виїзд людини, відповідно діяльність осіб, які надають послуги (туроператори, турагенти) не входить до поняття туризму. Отже туризм, як явище не є суспільними відносинами, а є лише односторонньою дією фізичної особи стосовно самостійного задоволення своїх потреб.

Більш ширше поняття «туризм» надається швейцарським економістом К. Каспаром, який розглядає його як дві внутрішні системи: суб'єкт туризму (власне турист – споживач туристичних послуг, з усім різноманіттям його туристичних потреб і мотивів поведінки) та об'єкт туризму (туристичний регіон, туристичні підприємства і туристичні організації) [10]. Таким чином, поняття «туризм» доповнене виробничою складовою, включивши діяльність туристичних організацій. Проте, на думку А. Гайдук, об'єкт туризму представлений тут недостатньою кількістю елементів, а саме – відсутній такий важливий елемент, як туристичні ресурси [6]. Тому поняття «туризм» полягає у виробленні комплексу туристичних послуг з метою задоволення потреб споживачів при розумному використанні туристичних ресурсів територій та одночасній економічній та соціальній вигоді для суспільства.

З урахуванням цих формулювань «споживче» визначення туризму, на наш погляд, є не повним і тому недостатнім. Для повноти визначення туризму, необхідно доповнити його виробничою складовою: включивши в поняття туризму об'єктивно існуюче виробництво послуг та товарів в сфері туристичного бізнесу. Саме вони забезпечують на світовому ринку туристичних послуг невід'ємну від попиту сторону – пропозицію. Єдність та взаємодія цих сторін – необхідна умова функціонування всього розмаїття зростаючого туристичного бізнесу в світі.

Іншої думки, щодо поняття «туризм», дотримуються науковці, які виділяють **соціокультурну** його функцію. До таких визначень відноситься одне із перших офіційних визначень надане ООН в 1954 році, туризм - це «активний відпочинок, що впливає на зміцнення здоров'я, фізичний розвиток людини, пов'язаний з пересуванням за межами постійного місця проживання».

Схожий наголос на рекреаційному туризмі робить і Н. Крачило вважаючи туризм різновидом рекреації, активного відпочинку, «...під час якого відновлення працездатності поєднується з оздоровчими, пізнавальними, спортивними та культурно - розважальними цілями» [14]. Так, у матеріалах Всесвітньої конференції по туризму, організованої ЮНВТО було визначено туризм як «один із видів активного відпочинку, який передбачає подорожі, що здійснюються з метою пізнання тих чи інших районів, нових країн та ряду країн з елементами спорту» [8, с. 12]. До даного підходу також слід віднести і більш ширше визначення, дане Академією туризму в Монте-Карло: «туризм – це загальне поняття для всіх форм тимчасового виїзду людей з місця постійного проживання з оздоровчою метою, для задоволення пізнавальних інтересів у вільний час або з професійно-діловою метою без здійснення оплачуваної діяльності в місці тимчасового перебування» [5, с.17]. Авторам останнього вдалося відійти від суто рекреаційної складової туризму, зробивши акцент на характері діяльності в місці тимчасового перебування.

Наведемо й інші твердження, що відносяться, на нашу думку, до соціокультурного підходу. За Н. Реймерсом, «туризм – це будь-яка подорож з метою відпочинку і знайомства з новими регіонами й об'єктами» [19].

О. Бейдик визначає туризм, як форму масових подорожей та відпочинку з метою ознайомлення з навколишнім середовищем, що характеризується екологічною, освітянською та іншими функціями [2].

О. Любіцева зазначає, що туризм має поліфункціональний характер, і визначає його як мобільну форму споживання й рекреаційної діяльності, що ґрунтується на доланні простору та пов'язану з територією, характером середовища (не тільки природного, а й соціально-культурного та економічного середовища людської діяльності) [17, с.13].

Узагальнюючи вищенаведені визначення зазначимо, що згідно соціокультурного підходу, туризм – це різновид рекреації, який полягає у тимчасовому виїзді людини за межі постійного місця проживання у вільний час, пов'язаний з оздоровчими, пізнавальними, спортивними, культурно-розважальними та іншими цілями, але без заняття оплачуваною роботою у відвідуваному місці. Потрібно наголосити на тому, що подібні визначення туризму несуть вузькоспеціалізований характер та стосуються тільки окремих аспектів туризму чи його видових особливостей.

Дехто з науковців туризм розглядають в контексті **економічного підходу**. Зокрема, Т. Кукліна та В. Зайцева, зазначають, що «туризм – це особливий вид споживання туристами матеріальних благ, послуг і товарів, який виділяється в окрему сферу господарства, що забезпечує туриста всім необхідним: транспортними засобами, об'єктами харчування, розміщення, культурно-побутовими послугами, розважальними заходами» [15].

Український вчений В.Кирик окреслює туризм як вид економічної діяльності, пов'язаний з обслуговуванням людей, які тимчасово перебувають поза місцем постійного проживання. На його думку туристичні підприємства та

інші суб'єкти туристичної діяльності працюють на комерційних засадах, створюючи при цьому валову додану вартість шляхом виробництва, просування та реалізації туристичних продуктів, спрямованих на задоволення потреб споживачів [11, с. 69-70].

М. Колосінська у своєму дослідженні йде далі і визначає три підгрупи визначення, що характеризують туризм як галузь; як відносини та як діяльність виділяє. [12].

Відповідно до *галузевого підходу* туризм розглядається як самостійна галузь національної економіки, у межах якої створюється специфічний туристичний продукт, тобто товар або послуга для задоволення потреб осіб, які подорожують. Прихильником даного підходу виступає і Д. Соловійов, говорячи, що «туризм – сукупність соціально-економічних відносин, що на платній основі забезпечують потреби людини у відпочинку, лікуванні, забезпеченні професійних та інших цілей шляхом використання рекреаційних та історико-культурних ресурсів.» [21, с. 83].

Галузевим визначенням може слугувати твердження, яке дано вченим В. Герасименко, який розглядає поняття туризм як галузь економіки нематеріальної сфери, як суспільно-організовану економічну діяльність, спрямовану на виробництво товарів і послуг для задоволення потреб людей, які знаходяться за межами постійного місця проживання [7].

Варто зауважити, що ряд дослідників, які дають характеристику з позицій вище зазначеного підходу, розглядає туризм не як окрему галузь, а як групу пов'язаних галузей. До прикладу, М. Бондаренко дає наступне означення категорії «туризм»: «це сукупність різних напрямів економічної діяльності, взаємодія яких, прямо чи опосередковано, задовольняє потреби туристичного потоку та виступає каталізатором сучасних суспільно-економічних процесів» [4, с.22].

До другої підгрупи, де туризм розглядається, як *відносини*, доцільно віднести категорію, яка дана Міжнародною асоціацією наукових експертів у сфері туризму. Згідно останнього, туризм – це сукупність відносин і явищ, які виникають під час переміщення і перебування людей в місцях, які відрізняються від їхнього постійного місця проживання і роботи [22].

Н. Фоменко дає схоже визначення та трактує туризм як сукупність відносин, зв'язків і явищ, які супроводжують поїздки і перебування людей в місцях, які не є місцями їх постійного або довгострокового проживання і не пов'язаних з їх трудовою діяльністю [23].

Так, сутнісне визначення туризму, яке запропонував австрійський юрист П. Бернекер, визначає туризм як сукупність взаємовідносин і послуг, пов'язаних із тимчасовою і добровільною зміною мандрівником місця проживання через некомерційні або непрофесійні причини, подібне до визначення, яке запропоноване Міжнародною асоціацією наукових експертів у сфері туризму [3]. Слід зауважити, що, на нашу думку, дані визначення не є повними, оскільки не враховують діловий туризм, що отримав широке розповсюдження останнім часом.

До третьої підгрупи (туризм як *діяльність*) відносимо визначення, що надає І. Афанасенко трактуючи поняття туризму як особливий рід міжособистісної діяльності, що в умовах інтернаціоналізації життя перетворилися у форму використання вільного часу, засіб міжособистісних зв'язків у процесі політичних, економічних і культурних контактів, в один із факторів, які визначають якість життя [1]. Датський вчений Н. Лейпер формулює так: «Туризм - це просторова різнопланова діяльність, яка стосується багатьох аспектів життя та різних сфер економіки» [16]. На нашу думку, дане твердження не достатньо конкретизує об'єкт дослідження.

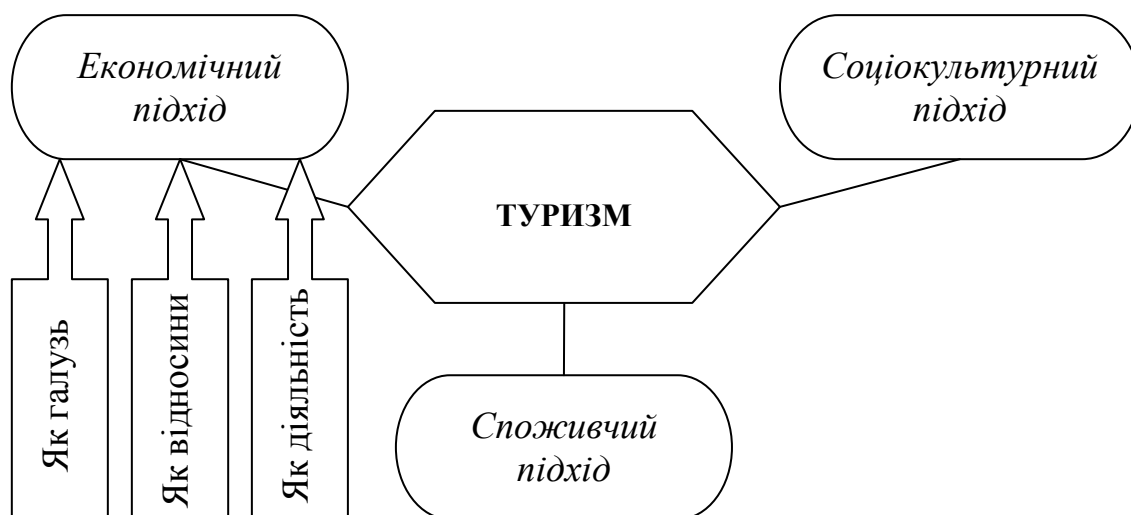

Рис. 1. Основні складові поняття «туризм»*

* Складено автором самостійно

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Погоджуючись із В.Г Герасименко, М. Колосінська, Д. Соловійов та іншими вченими, вважаємо, що туризм слід розглядати з економічної точки зору, де виробляються, реалізуються та споживаються послуги, пов'язані з організацією

туристичних подорожей для людей, які тимчасово перебувають поза місцем постійного проживання та не здійснюють оплачуваної діяльності в місці перебування.

Підсумувавши вище наведені дані, можна виділити три найбільш загальних трактування туризму. По-перше, одностороннє споживче визначення, коли під туризмом розуміється процес споживання послуг та товарів у вільний від роботи час за межами постійного місця проживання. По-друге, соціокультурне бачення туризму як вид активного відпочинку з метою відновлення працездатності та поєднується з оздоровчими, пізнавальними, спортивними та культурно - розважальними цілями. І, по-третє, економічний підхід, де туризм визначається як: галузь сфери послуг, де виробляються, реалізуються та споживаються послуги, пов'язані з організацією туристичних подорожей для людей, які тимчасово перебувають поза місцем постійного проживання та не здійснюють оплачуваної діяльності в місці перебування; сукупність соціально-економічних відносин, що здійснюються на платній основі; просторова різнопланова діяльність, яка стосується багатьох аспектів життя та різних сфер економіки. Необхідно зазначити, що дане визначення не тільки найбільш широке та всебічне, але й дає якісно нову оцінку ролі туризму в сучасному суспільстві. Це обумовлено, перш за все тим, що в цьому випадку у сферу туризму попадає широкий спектр відносин, діяльності та галузей, починаючи від рекламно-інформаційних послуг, транспорту, будівництва, сільського господарства, переробних галузей, і закінчуючи такими галузями, як освіта, охорона здоров'я, спорт та культура.

Таким чином, вказані підходи не суперечать один одному й відображають різні сторони такого багатоаспектного явища, як туризм. Однозначно охарактеризувати туризм у сучасній економічній науці, неможливо, оскільки не можна абсолютизувати жоден з його структурних аспектів.

Варто підкреслити, що практична неможливість формулювання уніфікованого визначення туризму, з однієї сторони, віддзеркалює його складність, а з іншої свідчить про його недосконалість, як сфери наукових досліджень.

Резюмуючи дослідження основних підходів до трактування у вітчизняній та зарубіжній літературі терміна «туризм», доходимо певних висновків.

1. Відмінності у визначеннях науковцями поняття «туризм» зумовлюються як цілями та завданнями дослідження окремих авторів, так і багатогранною сутнісною характеристикою.

2. Деякі автори не повною мірою розкривають сутність туризму, зводячи акценти в бік туристичного споживання не беручи до уваги відносини людей пов'язані з отриманням доходу від туристичної діяльності в місцях постійного проживання.

3. Майже всі визначення «туризму» стосуються сфери послуг, натомість не враховується такий сегмент як виробництво товарів в сфері туристичного бізнесу.

4. Окремі науковці розглядають туризм у контексті:

- споживчої функції;
- соціокультурної функції;
- економічної (галузевої) функції.

5. Поділяємо позицію тих науковців, які вважають, що туризму охоплює широкий спектр галузей, починаючи від рекламно-інформаційних послуг, транспорту, будівництва, сільського господарства, переробних галузей, і закінчуючи такими галузями, як освіта, охорона здоров'я, спорт та культура.

Попри наявність різновекторних поглядів на сутність поняття «туризм» їх треба вивчати, узагальнювати й використовувати в дослідженнях.

Література.

1. Афанасенко И.Д. Туризм и реформирование экономики / И.Д. Афанасенко //Труды Академии туризма. – Вып. 1. – СПб. – 1995. – С. 53-67.
2. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії / О.О. Бейдик. – К.: Палітра, 1997. – 86 с.
3. Bernecker, Paul Methods and Media of Tourist Publicity (Vienna: Austrian National Tourist Office, 1961)
4. Бондаренко М.П. Теретичні засади розвитку індустрії туризму. / М.П. Бондаренко. – Економічний часопис XXI. – 2012. - № 3-4. – С. 19-22
5. Бюллетень туристский информации. – 1992. - №1. – 17 с.
6. Гайдук А.Б. Фактори формування та розвитку туристичної системи в ринкових умовах./[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9710/1/30.pdf>
7. Герасименко В.Г. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку: монографія / за заг. ред. професора В.Г. Герасименко. – Одеса: Астропринт, 2013. – 334 с.
8. Дурович А.П. Организация туризма / А.П.Дурович. – СПб.: Питер, 2009. –320 с.
9. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 року №324/95-ВР / [Електронний ресурс]. — Доступно з: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>
10. Kaspar, C. (1996). Tourismuslehre im Grundriss. Bern: Haupt. – 194 p. <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9710/1/30.pdf>
11. Кифяк В.Ф. Розвиток туризму як один зі сценаріїв покращення соціально-економічного стану Чернівецької області. / В.Ф. Кифяк // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – 2015. – Вип. II (58). – С. 67-81.
12. Колосінська М.І. Дослідження теоретичних підходів до визначення категорії «туризм». / М. І. Колосінська. // Економіка. Управління. Інновації. - 2011. - № 2. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2011_2_22.pdf

13. Краснова Ю.А., Антонова А.В. Поняття та юридичні ознаки туризму в Україні. - Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. - 2014. - Вип. 197. - Ч. 3.- С. 132-140
14. Крачило Н.П. География туризма. — Киев: Вища шк., 1987. - 208 с.
15. Кукліна Т. С., Зайцева В. М. Сучасний стан розвитку туризму в Україні / Т. С. Кукліна, В. М. Зайцева // Економіка. Управління. Інновації. - 2014. - Вип. № 2 (12). - [Електронний ресурс]. — Доступно з: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis-nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/eui_2014_2_36.pdf
16. Leiper, N. *Tourism Management* (3rd Ed.) Leiper, N., (2004). *Tourism Management* (3rd Ed.), Malaysia: Pearson Education Australia.
17. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг / О.О. Любіцева. -К.: Альтерпрес, 2005. -436 с
18. Мальська М.П. Основи туристичного бізнесу: навч. посібн / М.П. Мальська, В.В. Худо, В.І. Цибух. - К.: Центр навч. літ-ри, 2004. - 272 с.
19. Реймерс Н.Ф. Природопользование: словарь-справочник / Н.Ф. Реймерс. - М.: Мысль, 1990 - 468 с.
20. Сапрунова В.Б. Туризм: еволюция, структура, маркетинг. - М.: "Ось - 89", 1997. - 160 с.
21. Соловйов Д.І. Вдосконалення понятійного апарату теоретичного забезпечення функціонування туристичної сфери / Д.І. Соловйов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. - 2011. - № 4(16). - С. 82-88
22. Устименко Л. Пріоритети розвитку туризму в Західній Європі. (Друга половина XX ст.) / Л. Устименко // Рідна школа. - 2000.- №4. - С. 78-80
23. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. - К.: Центр навчальної літератури, 2007. - 312 с.

References.

1. Afanasenko, I.D. (1995), "Tourism and reforming of economy", *Proceedings of Academy of Tourism*, vol. 1., pp. 53-67.
2. Beidyk, O.O. (1997), *Slovnnyk-dovidnyk z geografiiy turyzmu, rekreologiyi ta rekreaciynoi geografiiy* [Dictionnaire - directory of geography of tourism, rekrealohiya and recreation geography], Palitra, Kyiv, Ukraine.
3. Bernecker, Paul (1961), *Methods and Media of Tourist Publicity*, Vienna: Austrian National Tourist Office.
4. Bondarenko, M.P. (2012), "Theoretical backgrounding of tourism industry development", *Economic Annals - XXI*, vol.3-4, pp. 19-22
5. *Bulleten' turistskoy informatsii* (1992), Bulletin of tourism information, vol.1., pp.17 с.
6. Gaiduk, A.B. (2001), "Factors of formation and Development of tourist system in market conditions", *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*, [Online], available at: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9710/1/30.pdf>
7. Gerasymenko, V.G. (1997), *Osnovy turystskogo bisnesa* [Basics of tourism business], Chernomorie, Odessa, Ukraine.
8. Durovich, A.P. (2009), *Organisatsiya turisma* [Organisation of tourism], Piter, St. Petersburg, Russia.
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (1995), The Law of Ukraine "On Tourism" available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>
10. Kaspar, C. (1996). *Tourismuslehre im Grundriss*. Bern: Haupt. - 194 p. <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9710/1/30.pdf>
11. Kifyak, V.F. (2015), "Development of tourism as one of the scenarios to improve the socio-economic condition of the Chernivtsi region", *Bulletin of Chernivtsi Trade and Economics Institute*, vol. II (58), pp. 67-81.
12. Kolosinska, M.I. (2011), "The theoretical approaches to the definition of "tourism", *Economica. Upravlinnya. Innovatsiyi*, [Online], vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2011_2_22.pdf
13. Krasnova, J.A. and Antonova A.V. (2014), "The concept and legal features of tourism in Ukraine", *Scientific Bulletin of NULES of Ukraine*, vol. 197, pp.132-140
14. Krachylo, N.P. (1987), *Geografiya turizmu* [Geography of tourism], Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.
15. Kuklina, T. S. and ZAYTSEVA, V. M. (2014), "Current state of development of tourism in Ukraine", *Economic. Management. Innovation*, [Online], vol. 2 (12), available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis-nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/eui_2014_2_36.pdf
16. Leiper, N. *Tourism Management* (3rd Ed.) Leiper, N., (2004). *Tourism Management* (3rd Ed.), Malaysia: Pearson Education Australia.
17. Lyubitseva, O.O. (2005), *Rynok turystychnykh poslug* [Market of tourist services], Alterpress, Kyiv, Ukraine.
18. Malska, M.P., Khudo, V.V., Tsybukh V.I. (2004), *Osnovy turystychnogo biznesu* [Basics of tourism business], Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine.
19. Reimirs, N.F. (1990), *Prirodopolzovanie: slovar - spravochnik* [Nature Management; dictionary - directory], Mysl', Moscow, Russia.
20. Saprunova, V.B. (1997), *Turizm: evolyutsiya, struktura, marketing* [Tourism: evolution, structure, marketing], Os'-89, Moscow, Russia.

21. Solovjov, D.I. (2011), "Improving the theoretical conceptual apparatus functioning tourism sector", *Bulletin of BUMB*, vol. 4(16), pp. 82-88
22. Ustymenko, L. (2000), *Priorytety rozvytku turyzmy v Zakhidnyy Evropi. (Druga polovyna XX st.)* [The development priorities of tourism in West Europe. (the second half of XX century)], *Ridna Shkola*, vol.4, pp. 78-80
23. Fomenko, N.V. (2007), *Rekreatsiyni resursy ta kurortologiya* [Recreational resources and balneology], Tsentr navchalnoyi literatury, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2015 р.